

Concordatul României cu Vaticanul. Câteva aspecte ale relațiilor României cu Vaticanul și situația Bisericii în perioada 1918-1928

Diacon Drd. Sergiu TOMESCU

Concordatul este un termen folosit deseori în limbajul juridic și economic, având deci un sens „laic” și unul „religios”. În domeniul economic, prin concordat se înțelege un contract între debitor și masa creditorilor, având ca obiect stabilirea condițiilor de stingere a datoriilor fără compromiterea posibilităților de redresare a situației financiare a debitorului. În sens religios-politic, prin termenul de concordat se înțelege, în mod obișnuit, o convenție intervenită între papă, ca șef al Bisericii Romano-Catolice, și puterea laică a unui stat, pentru reglementarea relațiilor dintre acel stat și religia catolică ce funcționează pe teritoriul său.

În formularea diferiților autori, această definiție prezintă ușoare variante, elementul constant fiind acela că, printr-un concordat, nu atât Statul, cât Biserica este aceea care-și reglementează interesele, actul proiectându-se mai întotdeauna în favoarea Bisericii. Astfel dominicanul Ambrose Farrel, lector în Dreptul divin și canonic la Oxford, definește concordatul ca având drept obiect „*problemele ce privesc interesele romano-catolice*”¹; *Enciclopedia Britanică* dă o definiție similară, concordatul încheindu-se „*pentru reglementarea afacerilor bisericesti pe teritoriul unui suveran*”². O definiție de dată mai nouă și mai concludentă îi aparține cardinalului A. Ottaviani: „*Prin Concordat se înțelege o convenție internațională, al cărei obiect îl constituie, dintr-o parte, privilegiile pe care Biserica le concede*

¹ Ambrose Farrel, „Concordat”, art. 14, în *Chambers's Encyclopaedia*, Londra, 1955. Farrel menționează opinia catolicilor italieni extremiști după care concordatele sunt „privilegii pe care papa le acordă temporar, fără ca ele să reprezinte obligații contractuale propriu-zise”. They formulează în același sens: „Concordatele nu sunt altceva decât privilegii acordate de papă, privilegii care, potrivit unei justiții stricte, nu-l leagă prin nimic, de îndată ce acestea îi apar ca inconciliabile în libertatea necesară Bisericii.

² Art. „Concordat”, în *Encyclopaedia Britannica*, Londra, f.a.

Concordatul României cu Vaticanul

*Statului (privilegia quae ab Ecclesia conceduntur), iar din altă parte, obligațiile care se recunosc sau se iau din nou de către Stat*³.

E limpede că în toate aceste definiții de proveniență catolică se reflectă, până aproape de zilele noastre, concepția medievală asupra statului papal, suveranii seculari fiind considerați într-un raport de subordonare față de suveranul pontif. E la fel de limpede faptul că orice fel de concordat între un stat suveran și Vatican nu face decât să încalce într-o anumită măsură principiul suveranității statului respectiv, atrăgând astfel dezaprobarea din partea claselor conducătoare ale aceluși stat, mai ales din partea regilor sau împăraților, care își vedeau amenințată autoritatea de către papă și care vedeau în încheierea concordatului sfârșitul puterii centrale din statul respectiv, ba chiar transferarea acestei puteri de la suveranul respectiv la suveranul pontif.

Concordatul rezultă din nerealismul doctrinei catolice despre Biserică și Stat. Potrivit acestei doctrine, Biserica și Statul sunt două societăți perfecte, a căror autoritate se exercită totuși asupra aceluiași subiecți și, adesea, în probleme conexe, ceea ce implică necesitatea unei legi care să determine raporturile lor naturale. Statul deci, fiind și el „*societate perfectă*”, ar urma să accepte pur și simplu, fără dificultăți, aplicarea pe teritoriul său a principiilor de drept bisericesc privitoare la relația dintre puterea spirituală și cea seculară⁴.

Istoria concordatelor e lungă și dramatică. Ea începe în Evul Mediu. Astfel, *Concordata nationis Germanicae*⁵ vorbește de mai multe convenții intervenite în secolul al XI-lea, între Scaunul papal și regii din dinastia Carolingienilor, având ca obiect dreptul împăratului de a alege pe papă și de a acorda prelaților investitura mai înainte chiar de hirotonirea lor⁶. Acest fapt este de înțeles în condițiile în care mai mulți papi din sec. XI erau de origine germană, iar împărații Sfântului Imperiu Roman de neam german erau în culmea puterii. Primul concordat însă, în înțelesul strict al cuvântului, s-a încheiat la Worms în 1122 și a fost legat de lungile dispute asupra investiturii episcopilor catolici. Acest Concordat reprezintă o soluție de compromis și face distincție între investitura spirituală și cea laică, episcopii primesc pe cea dintâi (inel și cârje) de la papă, iar pe cea de a doua (sceptru) de la rege. De fapt, această soluție nu era originală. Ea mai fusese dată, în 1105, prin

³ *Institutiones Juris Publici Ecclesiastici*, vol. II, ad. 2, 1936, p. 271, conf. Pr. Haralambie Cojocaru, „Problema catolică în Republica Populară Română”, în *Ortodoxia*, 1949, nr. 2-3, p. 107.

⁴ G. Renard, art. „Concordats”, în *Dictionnaire de Theologie Catholique*, Paris, 1923, col. 727.

⁵ Tom II, p. 5, 7, apud. G. Renard, art. cit., col. 729.

⁶ Valeriu Anania, *Pro Memoria – acțiunea catolicismului în România interbelică*, Ed. IBMBOR, București, 1993, p. 13.

Drd. Diacon Sergiu Tomescu

Concordatul englez intervenit între papa Pascal al II-lea și regele Henric I, prin mijlocirea lui Anselm de Canterbury. Cu ea însă s-a pus capăt disputelor pentru investitură. Concordatul de la Worms a mai suscit o seamă de controverse și a sfârșit prin a fi confirmat, în 1177, printr-o convenție încheiată între papa Alexandru al III-lea și Frederic I⁷.

O convenție asemănătoare a avut loc și în 1289, între papa Nicolae al IV-lea și regele Portugaliei. Concordatul de la Viena, din 1448, promulgat de papa Nicolae al V-lea, a pus capăt unor lungi dispute asupra *annatelor* (contribuțiile bănești ale clerului față de Scaunul papal) și beneficiilor bisericești din Germania.

În Franța, s-a manifestat o opoziție mai puternică față de excesele papale. În 1438, așa-numita *Sanctiune Pragmatică* de la Bourges a adoptat și a pus în practică decretul Sinodului de la Basel care suprimau annatele și o bună parte din beneficiile rezervate papilor⁸. În ciuda protestelor permanente ale Scaunului papal, Sanctiunea Pragmatică a funcționat pe toată durata secolului al XV-lea, chiar după abolirea ei nominală făcută de către Ludovic al XI-lea, în 1461. Situația nu a fost modificată decât prin celebrul Concordat de la Bologna, intervenit între papa Leon al X-lea și regele Francisc I, în anul 1515.

Dintre concordatele încheiate în cursul secolului al XIX-lea, cel mai important a fost acela încheiat, după îndelungate negocieri, între papa Pius al VII-lea și Napoleon Bonaparte, în anul 1801. Primul efect al acestui act a fost recunoașterea legală a existenței Bisericii Catolice în Franța, abolită de Revoluția din 1789. Statul însă își ia toate măsurile de asigurare a suveranității sale împotriva imixtiunilor pe care autoritatea papală le-ar încerca în treburile publice ale Franței.

Napoleon Bonaparte a consemnat, în mare măsură, o victorie asupra tendințelor dominante ale Vaticanului și a trasat criteriile concordatelor moderne. În schimb, guvernul austriac, în 1855, a încheiat un concordat în termeni extrem de umilitori, termeni care nu vor mai fi întâlniți decât în acela încheiat de România în 1927.

Concordatul încheiat la Viena (1855) dă Papei dreptul de a comunica direct cu episcopii, clerul și poporul. Biserica are controlul asupra educației tinerilor, împăratul are dreptul de a alege episcopi noi, dar numai cu consimțământul celor existenți. Bisericii i se recunoaște posibilitatea de a agonisi proprietăți noi, neavând restricții decât în problema înstrăinării lor. Însă austriecii și-au dat seama repede de greșeala majoră pe care o făcuseră acordând Vaticanului drepturi atât de largi în țara lor. De aceea, Concordatul n-a fost aplicat decât pe o durată de 12 ani. În anul 1868 el a fost anulat în toate provinciile Imperiului Austriac⁹, și apoi

⁷ Vezi *Encyclopaedia Britannica*, art. „Concordat”.

⁸ Decretul de la Basel au constituit și originea disputelor similare din Germania, care s-au încheiat prin Concordatul de la Viena din 1448.

⁹ Mai pe larg în *The Encyclopaedia Americana*, New York, 1956, art. „Concordat”.

Concordatul României cu Vaticanul

denunțat în 1870, după proclamarea infailibilității papale¹⁰. Vom vedea mai jos, într-un studiu comparativ, condițiile speciale în care s-a încheiat acest Concordat, condiții care însă nu s-au repetat în cazul celui încheiat de România în 1927.

Concordate mai puțin importante au fost încheiate de Vatican cu Bavaria (1817), Prusia (1821), Spania (1851, 1855 și 1904), Elveția (1828, 1845 și 1888), Portugalia (1857 și 1886). Convențiile cu Belgia și Olanda n-au căpătat forma de Concordat, ci de amical *modus vivendi*.

Un Concordat încheiat cu Rusia în 1847 nu a fost aplicat niciodată, pe teritoriul țărilor rămânând în vigoare legile restrictive ale Statului. După 1918, cele mai importante concordate au fost acelea încheiate cu Polonia (1925), Lituania (1927), Germania (1933). O mențiune specială merită cel încheiat cu Italia în 1929, când s-a creat și noul stat al Cetății Vaticanului¹¹.

Concordatul cu România

În țara noastră, regimul cultelor a fost fixat atât prin Constituția din 1923, una din cele mai bune și mai liberale din Europa aceluși timp, care stipulează principiul că „raporturile dintre diferitele culte și Stat se vor stabili prin lege”¹², cât și prin Legea cultelor din 1925. Țara noastră a manifestat, prin legile date, o toleranță și o înțelegere deosebită față de diferitele culte religioase care au activat pe teritoriul românesc.

Evident, Biserica Romano-Catolică din România ar fi urmat ca, din punct de vedere juridic-administrativ, să accepte și să recunoască dreptul suveran al Statului în toate problemele ei de organizare, ceea ce ar fi lezat privilegiile pe care și le rezervase Vaticanul prin *Codex juris canonici*. Ca urmare, Roma ia inițiativa unor tratative cu guvernarea români în vederea încheierii unui concordat, în virtutea căruia raporturile dintre Statul român și cultul romano-catolic din România se vor stabili nu prin lege, ci prin acest act diplomatic, pentru că, în virtutea canoanelor și învățăturilor catolice, centralismul papal este mai presus de centralismul statelor laice. De aceea, BRC nu se poate supune aceluiași tratament căruia i se supun celelalte culte din țară, ci ea reclamă un statut deosebit, privilegiat.

Tratativele încep îndată după terminarea războiului, în anul 1920, în timpul guvernării Averescu, având ca ministru al cultelor pe Octavian Goga, iar ca ministru al României la Vatican pe D. Pennescu. Vaticanul trimite guvernului român un anteproiect de concordat în care, printre altele, pretinde dependența directă a

¹⁰ Cf. *Encyclopaedia Britannica*, art. „Concordat”.

¹¹ Valeriu Anania, *op. cit.*, p. 17.

¹² Valeriu Anania, *op. cit.*, p. 18.

Drd. Diacon Sergiu Tomescu

eparhiilor de Scaunul papal, desființarea dreptului de patronat asupra averilor¹³ și titlul de „*Biserică apostolică romană*”.

Guvernul român își dă acordul de principiu pentru încheierea unui concordat – și poate că aceasta a fost greșeala inițială a guvernanților români – dar respinge anteproiectul și trimite Romei un alt proiect, redactat în așa fel încât „*interesele țării*” să fie apărate. În comentariul pe care-l alătură proiectului, Octavian Goga cere ca „*organele acestei biserici să evite tot ce poate primejdui integritatea, independența și Constituția Statului, liniștea publică și siguranța lui, deoarece unele biserici este înfățișată ca o fațadă numai pentru asigurarea unor interese de caracter cu totul profan*”¹⁴.

Proiectul cere ca numirea ierarhilor să se facă în funcție de prerogativele regelui, să i se recunoască acestuia dreptul de patronat pe care l-au avut și regii Ungariei, și respinge titlul de „*Biserică apostolică romană*”. De fapt, regele nu dorea decât prezervarea caracterului statal al României și a prerogativelor sale de suveran asupra teritoriului românesc, așa cum odinioară vechii împărați germani, ca și regii englezi sau francezi, se revoltaseră împotriva pretențiilor de suzeranitate ale papei. Din actele vremii rezultă că, în primul rând, Octavian Goga sesizează caracterul cel puțin dubios al anteproiectului Romei și împuternicește pe ministrul Pennescu să comunice Vaticanului observațiile făcute pe marginea documentului.

Cu toate acestea, Sfântul Scaun sfițează statul român. Papa nu numai că nu ține seama de aceste observații, dar trimite la București un al doilea proiect de concordat, al cărui conținut e mult mai restrictiv la adresa Statului român decât primul.

Guvernul însă îl respinge, pentru motivul că acest proiect „*cuprinde abateri esențiale de la punctul nostru de vedere, iar de altă parte nu ni se oferă garanțiile de cari, credem că, în interesul Statului, avem neapărată nevoie*”¹⁵.

După căderea de la putere a guvernului Averescu în decembrie 1921 problema este lăsată pe seama guvernului liberal al lui I.I.C. Brătianu, care conduce destinele țării până în 1926. În ciuda numeroaselor merite politice de netăgăduit, lui îi revine răspunderea pentru continuarea și încheierea tratatelor asupra Concordatului, în condiții extrem de umiltoare și păgubitoare pentru prestigiul și interesele Statului român. După trei ani de tăcere, în spatele căreia, în lipsă de informații mai amănunțite, se pot prezuma tatonări și speculații subterane, Vaticanul trimite

¹³ În vechile legislații austro-ungare, patronatul conferea Statului, reprezentat prin rege, dreptul de proprietate și control asupra averilor publice. După Primul Război Mondial, patronatul asupra bunurilor din Transilvania, deținute de fostul stat maghiar, trec de drept pe seama regelui României.

¹⁴ Onisifor Ghibu, *Nulitatea Concordatului dintre România și Sf. Scaun*, Cluj, 1935, p. 11.

¹⁵ *Ibidem*, p. 12.

la București un nou proiect de concordat, sensibil diferit de cele din 1920 și 1921, în spiritul unei autonomii aproape totale a Bisericii Catolice din România și, mai mult, al unor tendințe universaliste catolice.

Acest proiect de concordat pretinde ca Biserica greco-catolicilor, considerată până atunci, prin prevederile Constituției, ca Biserică românească, să fie înglobată în cea Romano-Catolică și organizată în condițiile Codicelui de drept canonic al Vaticanului. De asemenea, el cere ca Fondul de studii și Fondul religios, administrate până aici de Stat, să fie predate Bisericii Romano-Catolice. La acest punct trebuie reținut că, prin prevederile Codicelui de drept canonic, proprietar al tuturor bunurilor deținute de Biserica Catolică este papa, ca șef suprem și discreționar al acesteia. Un articol cu totul special al noului proiect de concordat este acela prin care se prevede că episcopii, clerul și chiar credincioșii Bisericii Catolice de pe teritoriul Statului român pot comunica direct cu Vaticanul, fără niciun fel de control din partea autorității civile, și aceasta nu numai în probleme de credință și organizare, ci în orice „*afaceri bisericesti*”, formulă extrem de elastică și care deschide drum liber și oricărei acțiuni extra-bisericesti.

Niciun concordat încheiat până atunci cu vreun alt stat nu impunea statului respectiv această renunțare la control, comunicarea clerului cu Vaticanul făcându-se numai prin mijlocirea Ministerului de Externe. Începând cu anul 1924, guvernul liberal acceptă negocierile asupra acestui ultim proiect de concordat și, în fața rigidității Vaticanului, face concesii treptate pentru ca, în cele din urmă, să cadă de acord. Nu ajunge însă să și semneze Concordatul, deoarece cade de la putere. Opera va fi desăvârșită de guvernul Averescu, revenit în fruntea țării îndată după cel liberal, adică în 1926.

În cadrul noii guvernări, Portofoliul Instrucțiunii Publice și Cultelor e deținut de V. Goldiș. Acesta își schimbă atitudinea față de Concordat: dacă la început el se prezintă ca un adversar înflăcărat al Concordatului, atitudinea lui se schimbă brusc și tocmai el este cel care, la 10 mai 1927, merge la Roma și semnează, în numele regelui României și al Statului român, actul prin care Vaticanul repurta o victorie netăgăduită asupra demnității și intereselor românești.

Autoritățile s-au ferit să anunțe opiniei publice semnarea Concordatului pentru că doreau să ascundă pe cât posibil prevederile sale ostile și anti-suverane la adresa Statului român, care ar fi dus la declanșarea unui val de proteste în întreaga țară, împotriva semnării Concordatului.

Un fapt demn de menționat că până la această dată, și încă opt luni după ea, întreaga problemă a Concordatului se consumă în mod secret. Opinia publică românească ia cunoștință de semnarea lui de abia în februarie 1928, când existența Concordatului e denunțată în coloanele ziarului *Telegraful Român* din Sibiu. Se produc discuții agitate, proteste, interpelări, explicații penibile, semne de întreba-

Drd. Diacon Sergiu Tomescu

re¹⁶. Nicolae Titulescu își dă seama că, așa cum s-a făcut, Concordatul reprezintă o mare greșeală politică a României și, în 1928, cere Vaticanului un număr de „*declarații interpretative*”, menite să atenueze gravitatea documentului, declarații fără de care, spune omul nostru politic, ratificarea e imposibilă. Vaticanul refuză, Titulescu continuă să insiste, dar monseniorul Doici, demnitar al cancelariei papale, îi spune confidențial „că este vorba de rezistența personală a papei”¹⁷.

În 1929 guvernează Partidul Național-Țărănesc al lui Iuliu Maniu, care deșăvârșește opera începută de Averescu și continuată de Brătianu¹⁸. Ignorând protestele ierarhilor ortodocși, ale intelectualității conștiente și ale opiniei publice, și fără niciun studiu prealabil, în mai 1929, guvernul supune Corpurilor legiuitoare, proiectul de lege pentru ratificarea Concordatului. Clerul și episcopatul ortodox român protestează și intervin în Parlament printr-o declarație comună, exprimată într-un discurs foarte documentat al mitropolitului Ardealului, Nicolae Bălan¹⁹.

Cu toate acestea, Corpurile legiuitoare votează ratificarea, în urma unui cuvânt de ordine al lui Iuliu Maniu, transmis prin raportorul parlamentar al Concordatului²⁰. Textul documentului e publicat în *Monitorul Oficial* la 12 iunie 1929, adică mai înainte de ratificarea lui, care a avut loc la Roma în ziua de 7 iulie a aceluiași an. Această ciudată operă a Statului român, în flagrantă contradicție cu propriile sale interese, dă naștere unor reacții multiple și susținute. Trei ani mai târziu, la 16 aprilie 1932, 27 deputați ai Camerei întocmesc și semnează un proiect de lege din inițiativă parlamentară, prin care, în urma unor minuțioase și documentate expuneri de motive, cer denunțarea Concordatului.

Proiectul de lege e supus Consiliului Legislativ al Camerei, dar acesta, deși recunoaște că „*faptele cuprinse în expunerea de motive sunt de o gravitate excepțională*, și că la baza existenței Concordatului stă o lege, găsește că pentru denunțarea lui nu e necesară o lege, că aceasta se poate face printr-un simplu act administrativ al guvernului și, ca atare, cere restituirea proiectului. După doi ani, asupra aceluiași document se pronunță și Consiliul de avocați al Ministerului Cultelor care-și însușește concluzia Consiliului Legislativ al Camerei, adăugind însă că pentru denunțare este necesară prealabila autorizare a Corpurilor legiuitoare. Consiliul de inspectori generali ai Cultelor se pronunță, în același an, asupra dreptului legal al puterii executive de a denunța Concordatul printr-un simplu act

¹⁶ Sunt cunoscute articolele publicate în paginile revistei *Biserica Ortodoxă Română* din perioada interbelică.

¹⁷ Din telegrama cifrată a lui N. Titulescu către Guvernul României, din 11 octombrie 1928, citată în O. Ghibu, *op. cit.*, p. 27.

¹⁸ Valeriu Anania, *op. cit.*, p. 20.

¹⁹ Dr. Nicolae Bălan, *Biserica împotriva Concordatului*, Sibiu, 1929.

²⁰ O. Ghibu, *op. cit.*, p. 28.

de guvernământ și, în urma unei analize amănunțite a textului votat în 1929, cere ca guvernul să întreprindă denunțarea lui, deoarece „*interesele Statului român nu sunt servite prin aplicarea Concordatului*”²¹. Nu se ia însă nicio măsură, nici acum și nici mai târziu, iar Concordatul va continua să rămână în vigoare până în 1948, când va fi denunțat de guvernul condus de Petru Groza.

Așa s-au desfășurat, cronologic, etapele tratatelor și încheierii Concordatului dintre Statul român și Vatican.

Efectele semnării acestui act diplomatic nu au întârziat să apară. Astfel, din punctul de vedere al situației religioase, Concordatul sustrage cultul catolic din sfera prevederilor constituționale și-i asigură o situație privilegiată față de toate celelalte culte, raportul dintre el și Stat reglementându-se pe baza unei convenții cu caracter internațional, în care cele două părți tratează pe picior de egalitate²². De asemenea, Concordatul stipulează, în mai multe articole, că eventualele relații viitoare, cu caracter excepțional, dintre Vatican și Statul român se vor stabili pe calea unor acorduri bilaterale. Această situație de cult privilegiat, cu puternice implicații economice, va permite catolicismului să-și continue și în cadrul noului stat român unificat la 1918 activitatea prozelitistă și va încălca principiul egalității de drepturi pe care orice stat are obligația de a-l aplica față de toți cetățenii săi.

Constituția din 1923 acorda, într-adevăr, Bisericii Ortodoxe Române calitatea de „*Biserică dominantă*”, dar nu e mai puțin adevărat că majoritatea ierarhilor ortodocși îi cereau Statului nu privilegiu în raport cu celelalte culte, ci doar egalitate de drepturi. Sintagma de „*Biserică dominantă*” avea un înțeles nu atât juridic-administrativ, cât istoric-moral, în sensul că Ortodoxia e majoritară în România și, printr-o lungă tradiție, mult mai apropiată de viața și interesele poporului român.

În dezbaterile din Senat asupra Concordatului, mitropolitul Nicolae Bălan cerea, de pildă, în numele episcopatului ortodox, numai aplicarea principiului proporționalității în fixarea scaunelor episcopale, ca expresie a principiului „*egalei protecțiuni a cultelor religioase*”, enunțat în Constituție.

Într-adevăr, în 1927, Biserica Ortodoxă Română avea 18 eparhii la 12 milioane de credincioși. Pentru cei 2 milioane și jumătate de credincioși ai ei, Biserica Catolică trebuia să aibă, proporțional, 4 eparhii; Concordatul însă îi oferă nu mai puțin de 11 eparhii. Aceeași disproporție se observă și în fixarea numărului de canonici (consilieri) și protopopi²³.

Cultul greco-catolic alcătuia, după aceeași Constituție, o Biserică „*națională*”, pe temeiul faptului că, spre deosebire de cel romano-catolic, componenta sa era, cu foarte rare excepții, românească. Prin articolul II din Concordat, Vaticanul

²¹ *Ibidem*, p. 34.

²² Valeriu Anania, *op. cit.*, p. 22.

²³ Valeriu Anania, *op. cit.*, p. 23.

Drd. Diacon Sergiu Tomescu

sustrage și cultul greco-catolic din sfera prevederilor constituționale și-l însumează în „*Religia Catolică Apostolică Română*” (art. I), transformându-l într-un „*rit*” al acesteia, alături de cel latin și de cel armean.

Situația de Biserică privilegiată, pe care Concordatul o consfințește pe seama cultului catolic, dă naștere și unei alte consecințe religioase: crearea și menținerea unei stări de permanentă tensiune între toate cultele din cuprinsul Statului român. Pe de o parte, catolicii capătă conștiința că sunt protejați de o putere din afară care le asigură existența și prosperitatea de la nivelul unor tratative internaționale. Mai mult, în doctrina catolică se cultivă principiul medieval după care Concordatul nu este altceva decât un act prin care Vaticanul acordă privilegiul unui stat oarecare, el considerându-se un fel de supra-stat.

Răsfrântă în conștiința clerului și credincioșilor, această concepție va genera orgoliul unei confesiuni care-și poate permite să privească de sus autoritatea Statului, stat care, la rândul său, își exercită suveranitatea asupra tuturor cultelor, cu excepția celui catolic. Ca urmare a acestui fapt, spiritul catolic, satisfăcut în orgoliul său, va fi în permanență dispus să manifeste un soi de dispreț pentru celelalte culte religioase, reglementate prin lege de un factor pe care Vaticanul și-l consideră, cel puțin moralmente, subordonat²⁴.

Dezbaterile parlamentare și presa vremii, consumate pe marginea problemei Concordatului, abundă de polemici interconfesionale în care replicile tăioase sunt împinse până la invectivă. Acest climat de concurență și vrăjmășie religioasă va domina, în continuare, viața publică a României.

Din punct de vedere juridic această convenție îi rezerva cultului catolic dreptul de a-și reglementa raporturile cu Statul nu pe calea legii, cum prevedea Constituția, ci pe calea unui act diplomatic. Dacă surpriza era oferită de rege și de colaboratorii săi, nu în mai mică măsură fusese oferită de Vaticanul însuși, care nu putea să ignore conținutul Constituției românești, dar care întocmește și înaintează la București, succesiv, trei proiecte de concordat, unul mai anticonstituțional decât celălalt.

Concordatul sfidează Constituția, mai întâi, prin însuși faptul că există și, în al doilea rând, prin aceea că permite cetățenia străină anumitor conducători, canonici și profesori ai cultului catolic. De asemenea, el recunoaște calitatea de persoană juridică Bisericii Catolice ca întreg, iar nu instituțiilor bisericești, așa cum prevedea Constituția. Formula introdusă în articolul IX din Concordat: „*Statul recunoaște Bisericii Catolice, reprezentată prin legitimele ei autorități ierarhice, personalitatea juridică, conform dreptului comun al țării*”²⁵, nu putea fi interpretată decât în spiritul lui *Codex juris canonici*, promulgat în 1917, care consemnează

²⁴ Valeriu Anania, *op. cit.*, p. 25.

²⁵ Reproducem formula după textul Concordatului, publicat de Dr. I. Mateiu, ca anexă la *Valoarea Concordatului încheiat cu Vaticanul*, Sibiu, 1929, p. 98.

că „Biserica Catolică este o adevărată societate perfectă și de drept divin, are personalitatea sa juridică, pe când celelalte persoane morale inferioare în Biserică o au de la însăși Biserică”²⁶.

Însă, în timp ce legea pentru regimul general al cultelor, ca expresie a principiilor constituționale, recunoștea calitatea de persoană juridică numai pentru „organizațiile cultelor istorice”, nu vreunei Biserici ca întreg, în cazul Concordatului, Statul acorda această calitate unui organism al cărui centru era în afara hotarelor lui. Oamenii politici ai vremii, printre care și Aurel Vlad, ministrul cultelor în 1929, pretindeau că aplicarea Concordatului se va face conform interpretării Statului român, nu în interpretarea Vaticanului.

Totuși, atunci când s-a ridicat spinoasa problemă a Statusului romano-catolic ardelean, Vaticanul a interpretat Concordatul exact în spiritul Codex-ului de drept canonic și așa l-a și impus guvernului român.

Nu trebuie să uităm că încheierea Concordatului cu Vaticanul s-a făcut la 10 mai 1927, adică înainte de alcătuirea Legii pentru regimul general al cultelor, care a avut loc cu un an mai târziu, la 22 aprilie 1928. Constatarea imediată este aceea că nu Concordatul a fost redactat în conformitate cu Legea cultelor, ci aceasta a fost întocmită în funcție de textul Concordatului, în 1928, însuși Vasile Goldiș, semnatarul român al Concordatului, era nevoit să recunoască: „rămâne ca textul proiectului de lege pentru regimul cultelor să sufere modificările necesare în conformitate cu textul Concordatului”²⁷.

Cu toate modificările suferite, Legea cultelor din 1928 nu s-a putut pune în întregime de acord nici cu Constituția, nici cu Concordatul – acest fapt fiind, practic, imposibil – ea conturându-se și rămânând în stare hibridă.

Nu fără importanță au fost și consecințele politice generate de acest act; guvernele române dintre 1920-1927, precum și instituția monarhică din România, prin însuși faptul de a fi negociat și încheiat Concordatul cu Roma, au făcut dovada unei lipse de patriotism elementar, concedând Vaticanului drepturi de natură să amenințe, deopotrivă, și suveranitatea națională și siguranța Statului român. Un Concordat, prin însăși natura lui, cuprinde numeroase implicații politice de care statul semnatar trebuie să țină seamă. Și aceasta, cu atât mai mult cu cât dubla natură a Bisericii Catolice – religioasă și politică – reprezintă, de multe secole, un loc comun al istoriei mondiale²⁸.

În afară de aceasta, nu era un secret pentru nimeni – și deci nici pentru guvernele concordatate ale României – că elementul catolic a jucat întotdeauna, cu sau

²⁶ Dr. Nicolae Bălan, *op. cit.*, p. 23-24.

²⁷ V. Goldiș, *Concordatul*, Arad, 1928, cf. Onisifor Ghibu, *op. cit.*, p. 62.

²⁸ Valeriu Anania, *op. cit.*, p. 27.

Drd. Diacon Sergiu Tomescu

fără o legătură directă cu Scaunul papal, un important rol politic în viața popoarelor, de cele mai multe ori în detrimentul acestora.

Istoria concordatelor, lungă de opt veacuri, oferă imaginea perpetuă a unei ofensive catolice asupra statelor europene și a unei permanente sfortări din partea acestora de a-și menține sau a mai păstra ceva din drepturile lor suverane.

Din perspectiva statală, caracterul defensiv al regilor, împăraților și guvernelor e izbitor: chiar când suverani ca Maria Tereza, Iosif al II-lea sau Napoleon I iau drastice măsuri restrictive asupra Bisericii Catolice și-i limitează posibilitățile de imixtiune în treburile Statului, aceste măsuri au tot un caracter defensiv sau, în cel mai bun caz, se prezintă ca o contraofensivă intervenită într-un război lung și oscilant. Activitatea politică a elementului catolic poate lua o formă organizată, constituind partide politice propriu-zise, cum sunt cele de astăzi din Franța, Germania și Italia, sau cum se preconiza în România, încă din 1921, când Arhiepiscopul Alexandru Cizar cerea oficial crearea unui „Partid catolic”, sau poate lua o desfășurare neorganizată formal, diseminată în sfere de influență, prin mijlocirea mai ales a nunțiatorilor, curente de opinii sau acțiuni subterane²⁹.

Se pare că această a doua manieră răspunde și unui principiu al Bisericii Romano-Catolice. Prin anii 1907-1909, monseniorul Giobbio, profesor de diplomație la două înalte școli catolice din Roma, a publicat o carte intitulată *Lecții de Diplomație Ecclesiastică* în care vorbea, printre altele, despre rolul nunțiatorii: „Prin mijlocul nunțiilor guvernele obțin de la Sfântul Părinte concesiuni speciale. Prin intervenția lor guvernele pot obține de la supușii lor ceea ce în zadar ar fi dorit să obțină pe căile obișnuite; mai ales în țările cu guvern constituțional în care parlamentul este atotputernic, nunțiul poate să intervină ca să procure guvernului majoritatea, fără de care guvernul ar cădea de la putere. Raporturile nunțiului cu episcopul (catolic) poate produce aceste surprize, adică poate procura victoria unui guvern învins sau căzut”³⁰.

Articolul VIII al Concordatului cu România prevede că de episcopi „vor depinde exclusiv ceilalți membri ai Clerului catolic în tot ce privește numirea lor și exercitarea oficiului lor sacru”. Iar articolul XII, în paragraful 2, consemnează, de asemenea, că „numirea parohilor... este de competența exclusivă a episcopului”, iar „consimțământul Guvernului se va cere când ar fi vorba de a se numi paroh un străin”³¹. Termenul „exclusiv” e prezent în ambele articole, iar excepția inserată la sfârșit e de natură să sublinieze în mod expres excluderea guvernului de la numirea clerului catolic.

²⁹ *Ibidem*, p. 28.

³⁰ Popescu Tudor, *Concordatul cu Papa*, București, 1927, p. 12.

³¹ *Ibidem*, p. 30-31.

Comparativ, e de remarcă că, referitor la această problemă, Concordatul cu Bavaria (1924) prevedea că toți preoții, ca și ajutorii de canonici, nu pot fi numiți decât cu aprobarea prealabilă a guvernului. Concordatul cu Polonia (1925) înscria în articolul XIX că „*autoritatea bisericească e datoare să comunice guvernului, în prealabil, toate propunerile pentru numiri de preoți, și numai dacă nu se fac obiecțiuni în termen de 30 de zile, poate urma numirea efectivă*”. Statul italian consemnează în 1929 aceleași dispoziții în articolul XXI din Concordat și, mai mult decât atât, își rezervă dreptul ca, de acord cu episcopul, să poată înlătura pe acei preoți a căror menținere pe loc ar fi păgubitoare pentru Stat.

Însă Concordatul cu România este mult mai permisiv și lasă pe seama Papei dreptul aproape exclusiv de a numi episcopi pe teritoriul Statului român și pe seama episcopilor dreptul exclusiv de a-și numi clerul în subordine. Dacă ne gândim că în Franța de după 1905, când nu mai funcționau restricțiile lui Napoleon I, aproape toate scaunele episcopale ajunseseră, printr-o acțiune dirijată de Roma, în mâinile antidemocraților maurrasieni care duceau, prin clericii și credincioșii lor, susținute campanii antiguvernamentale, ne putem da seama limpede de consecințele politice ce pot rezulta dintr-o asemenea „*exclusivitate*” a dreptului de a numi prelați și preoți în ierarhia catolică.

Foarte important de menționat este și faptul că *formula de jurământ* a episcopilor catolici din România e de natură să-l angajeze numai pe fiecare în parte în credința datorată Statului³², pe când în alte concordate formula de jurământ îi angajează și pe episcop, și pe clericii din subordinea lui. De pildă, prin Concordatul italian episcopul jură și promite „*de a respecta și de a face să fie respectat de către clerul meu Regele și Guvernul*”... Iar mai departe: „*nu voi asista la nicio reuniune care ar putea să aducă daună Statului italian și ordinii publice și nu voi permite nici clerului meu o asemenea participare*”³³. Faptul are o importanță deosebită, dat fiind caracterul disciplinar al ierarhiei bisericești.

Toate cele de mai sus, expuse succint și îmbrățișând doar aspectele esențiale și semnificative ale problemei, demonstrează în modul cel mai evident inoportunitatea Concordatului³⁴ încheiat cu Vaticanul în 1927 și caracterul lui nociv pentru interesele majore ale Statului român.

Acest caracter nociv și periculos este evident nu numai pentru noi, cei de azi, ci și pentru contemporanii tratatelor și convenției concordatoare. Printre cei care au sesizat pericolul reprezentat de Concordat s-au numărat: Onisifor Ghibu, Tudor Popescu, Ioan Lupaș, I. Mateiu, Romul Căndea. Mulți alții s-au pronunțat

³² Valeriu Anania, *op. cit.*, p. 32.

³³ Onisifor Ghibu, *op. cit.*, p. 7.

³⁴ Valeriu Anania, *op. cit.*, p. 48.

Drd. Diacon Sergiu Tomescu

public împotriva Concordatului, refuzând să aibă vreo contribuție la realizarea lui. Iată ce spune Onisifor Ghibu: „*Ca o rămășiță fosilă a concepțiilor medievale privitoare la relațiile dintre stat și biserică, concordatul pe care scaunul papal vrea să-l încheie cu regatul României are caracterul unui contract bilateral între statul român și între cetățenii săi de confesiune catolică.*

Prin încheierea acestui contract, din stipulațiunile căruia lipsește principiul «do ut des» statul ar lua asupra sa numai sarcini și neplăceri incalculabile, iar catolicii din Regatul român ar dobândi o situație privilegiată față de toate celelalte confesiuni, chiar și față de confesiunea ortodoxă română, declarată prin constituția țării ca însăși religia statului român.

În partea introductivă a proiectului de concordat se pretinde paritatea deplină între Biserica Ortodoxă și cea Catolică. Dar în cuprinsul dispozițiilor ulterioare se vede clar că nu e vorba de paritate, ci de o adevărată privilegiere a bisericii catolice față de biserică-română, întru cât pentru un număr de cetățeni catolici, cari nu formează decât $\frac{1}{4}$ din numărul credincioșilor ortodocși, concordatul cere două mitropolii și o arhiepiscopie, pe când întreaga obște a românilor ortodocși nu are decât patru mitropolii și o arhiepiscopie”³⁵.

S-au opus și ierarhii ortodocși, în frunte cu mitropolitul Nicolae Bălan al Ardealului, ca exprimând punctul de vedere al unui interes mai mult confesional. Culmea este însă că acest Concordat a fost dezavuat chiar de către oamenii care l-au tranzacționat și l-au încheiat.

Abstract: This article briefly analyses the 1927 Concordat between Romania and the Vatican, in an attempt to prove its inconvenience and its damaging effects on Romania's major interests. These effects are apparent for us but they also influenced the Romanian society in the late 1920s. Metropolitan Nicolae Bălan of Transylvania and the other Orthodox hierarchs opposed the Concordat because it was the expression of confessional interests. It is surprising that precisely those who had drafted and concluded the document eventually repudiated it.

³⁵ Ioan Lupaș, *Chestiunea Concordatului*, passim.